

УДК 159.923

*Оксана Василівна Волинюк,
магістрантка кафедри теорії права та держави
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

Проблема розвитку громадянського суспільства, демократичної, правової держави пов'язана з розвитком правомірної поведінки, правової культури та правової свідомості. Саме правова поведінка населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві. Слід зазначити, що наукове мислення та наукова правосвідомість у взаємодії з правовим мисленням і правосвідомістю особистості, які є головними елементами правової культури, здійснюють активний вплив на реалізацію верховенства правового закону.

У процесі формування сучасної держави необхідно перш за все визначити ціннісні орієнтири суспільства. З цього випливає об'єктивна потреба залучення всіх соціальних інститутів держави у сфері вдосконалення ціннісних аспектів правомірної поведінки та правового виховання всіх громадян. Вітчизняне суспільство повинно формувати та підтверджувати високий рівень правосвідомості, натомість воно характеризується зростанням безвідповідальності людей за свою поведінку. У результаті ми бачимо зростання і виникнення нових видів правопорушень, збільшення проявів девіантної поведінки, що призводить до деградації соціальних норм і цінностей.

Соціальне середовище як основу формування правомірної поведінки особи у своїх працях вивчали такі науковці, як М. Антонович, В. Ащепкова, С. Башук, С. Беличова, С. Бобровник, Б. Вульfoва, О. Гриньків, О. Зайчук, А. Козловський, І. Кона, В. Косович, В. Нечипоренко, О. Омельчук, Н. Оніщенко, П. Поліщук, О. Радченко, Ю. Шемшученко та ін. Без розуміння ролі людини в суспільстві, проявів її поведінки, без переосмислення соціально-значущих орієнтирів неможливо досягнути успіху в розбудові правої держави, в якій кожний громадянин відданий цінностям і розуміє вимоги демократії.

Соціалізація особистості з точки зору сучасної психології, в тому числі юридичної, є процесом становлення особистості як члена суспільства, засвоєння (інтерналізації) індивідом цінностей, норм і поведінкових стандартів суспільства, нормування соціальноадаптованої життєвої позиції особистості [1, с. 27]. Правова складова явища соціалізації обмежується юридичним елементом і характеризується процесом включення індивіда в систему правовідносин у результаті засвоєння та сприйняття основ правової культури суспільства [2, с. 214].

На думку В. Кудрявцева, В. Казимирчука, Н. Оніщенко, правова соціалізація є двостороннім процесом взаємодії індивіда та суспільства, в якому обидві сторони є активними. Індивід як об'єкт правової соціалізації зовсім не позбавлений правової активності, тому сам може обирати для себе основні напрями цього процесу, будучи тим самим одночасно об'єктом і суб'єктом правової соціалізації. У процесі правової соціалізації особа вибірково сприймає зовнішні умови впливу. Таким чином, зовнішні (об'єктивні) умови визначають поведінку людини лише тією мірою, якою співвідносяться із внутрішніми (суб'єктивними) умовами, що склалися у результаті всього процесу правової соціалізації [3, с. 8]. Тобто у процесі правової соціалізації відбувається не лише формування особистості під впливом суспільства, а й навпаки, особистість як активний суб'єкт у процесі своєї діяльності реалізує вплив на оточуюче середовище, водночас змінюючи й власну сутність, формуючи в собі нові якості [4, с. 65].

Не зовсім можна погодитися із зазначеним підходом, адже він розглядається лише в контексті внутрішніх процесів у суспільстві, що визначається взаємодією окремих індивідів та загальної свідомості. У зазначеному розумінні виключається детермінуюча ознака правової соціалізації як елемента глобальної системи інститутів та процесів, яка характеризує право як активний чинник розвитку та видозміни суспільства. Тобто автор визначає явище соціальної дії права як комплексне явище, що характеризує динамічну складову права та поєднує форми соціально-правового впливу, через які здійснюється інтеграція права як абстрактної системи положень та ідеалів у суспільну площину. Особливістю соціальної дії права є відсутність чітких меж дії, адже вплив на психологічно-мотиваційному рівні

формує певні ціннісні орієнтири, реалізація яких відбувається майже в усій активності людини, в тому числі й у тих відносинах, які перебувають поза межами правового регулювання.

Необхідно зазначити, що на рівень правосвідомості громадян та їх правомірної поведінки значний вплив чинить Конституційний Суд України (далі – КСУ). Він забезпечує формування і розвиток правової держави, демократизації суспільства, утвердження законності в правотворчості та правозастосуванні. Своїми правовими позиціями КСУ формує правосвідомість у суспільстві, сприяє розумінню таких важливих правових цінностей, як верховенство права та закладений у ньому принцип справедливості. Так, відповідно до конституційного подання від 22 січня 2016 р. № 201-231/0/8-16 КСУ визначив, що згідно з ч. 1 ст. 8 Основного Закону в Україні визнається й діє принцип верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності (його основу утворює ідея передбачуваності очікування суб'єктом відносин визначених правових наслідків (правового результату) своєї поведінки, яка відповідає наявним у суспільстві нормативним приписам). КСУ у своїх рішеннях неодноразово наголошував на тому, що принцип правової визначеності вимагає ясності й однозначності правової норми та забезпечення того, щоб ситуації й правовідносини залишалися передбачуваними (правові позиції КСУ у рішеннях від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 [5], від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010 [6], від 22 грудня 2010 р. № 23-рп/2010 [7], від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011 [8]).

Отже, варто зазначити, що позиція КСУ є обґрунтованою теоретично і юридично, нагадує пропозицію науки з удосконалення законодавства. Вона є конкретною за предметом, пов'язаним з ініційованим питанням, яке потребує втручання органу судової влади і має офіційний характер. Але при цьому КСУ не бачить, на відміну від законодавця, нових правил, а це означає, що він не створює прямих джерел права, а лише пояснює їх.

Правомірна поведінка людини завжди є соціально обумовленою, набуває характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої діяльності. Якщо це відбувається на рівні суспільнодетермінованої діяльності, то поведінка визначає дії людини стосовно суспільства, інших людей, предметного світу і розглядається як їх регуляція суспільними нормами.

Людина не може жити й розвиватися поза суспільством. Саме суспільство вимагає актуалізації основних механізмів і рушійних сил об'єктивного зв'язку, що існує між людьми.

Отже, під впливом суспільства утворюються конкретні стандарти поведінки людини, за допомогою яких вона оцінює інших. Але спілкування членів однієї групи, які перебувають в одній ситуації, можуть суттєво відрізнитися. Ці відмінності свідчать про індивідуально-психологічні та особистісні особливості членів групи, тобто кожного індивіда зокрема.

На правомірну поведінку людини та її цінності впливають дві основні групи факторів – природні і набуті. Природні фактори впливу на правомірну поведінку людини формуються ще до моменту її народження, тому ні сама людина, ні будь-які інші чинники зовнішнього середовища не можуть чинити істотний вплив на цей процес. Інакше кажучи, природний фактор несе в собі спадковий характер і виражає генетичний зв'язок зі своїми предками [10, с. 16].

До набутих варто віднести фактори, які чинять активний вплив на вибір поведінки, формують ієрархію ціннісних переконань відповідного суб'єкта.

Для того щоб здійснювати вплив на суб'єкта при виборі можливого варіанта поведінки, який відповідав би соціальним і правовим нормам та не суперечив загальноприйнятим цінностям, необхідна участь відповідних суб'єктів. Їх можна поділити на приватні та публічні. До приватних варто віднести сім'ю, дошкільні установи, школи, технікуми, інститути тощо, які формують у суб'єкта бачення понять правильності, правомірності, справедливості, добра і зла та ін.

До публічних суб'єктів належать держава і державні органи. Звичайно, найважливішим важелем формування ціннісно-нормативної поведінки людини є держава, яка здійснює свій вплив за допомогою певних способів.

Нестабільність розвитку суспільства й індивідуальні особливості розвитку людини створюють дуже різні лінії соціальної поведінки. Причин виникнення соціальних відхилень дуже багато. У процесі розвитку суспільства вони видозмінюються, але основним джерелом відхилень є соціальна нерівність (неоднакові можливості задоволення потреб). Це явище об'єктивне, притаманне людському суспільству [11, с. 11–12].

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, яке супроводжується засвоєнням і відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Суспільство та його устрій значно впливає на правомірність дії окремої особи, що входить до складу цього суспільства, і цьому передують низка різноманітних чинників.

Отже, підсумовуючи, можна зробити такі висновки. По-перше, суспільство відіграє важливу роль при виборі особою тієї чи іншої поведінки. Кожна людина звертає увагу на свого друга, сусіда, родича

чи просто перехожого та робить для себе вибір вчинити правомірно, так як «підказує» йому його внутрішнє усвідомлення.

По-друге, на політичному, економічному, соціальному та культурному рівнях здійснюється вплив на людей з боку суспільства, це відбувається переважно засобами масової інформації. Адже будь-яка особа кожного дня стикається з медіапростором, який так чи інакше впливає на її думки, вчинки, мислення.

По-третє, незважаючи на вплив оточення, кожна особа має вибір. Ми сподіваємося, що правомірні вчинки осіб переважатимуть неправомірні, і суспільство впливатиме на людей не лише з негативного боку, а й навчить їх мислити позитивно, правильно і на користь розвитку країни.

По-четверте, правосвідомість є не лише основою правового регулювання, а й важливим чинником його реалізації, завдяки формуванню у свідомості особи, суспільства мотиваційного чинника правомірної поведінки, слугуючи при цьому детермінантом «юридичного оздоровлення суспільства».

Використані джерела

1. *Николаенко С. І.* Проблеми адаптації в процесі правової соціалізації та десоціалізації особистості / С. І. Николаенко, О. С. Николаенко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1 (4). – С. 27–32.
2. *Социология права* : учеб. пособие / В. М. Сырых, В. В. Глазырин, Ю. И. Гревцов и др. ; под ред. В. М. Сырых ; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. – М. : Юстицинформ, 2001. – 480 с.
3. *Швачка В. Ю.* Правова соціалізація особи в сучасних умовах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. Ю. Швачка ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2008. – 20 с.
3. *Тарабукін О. Ю.* Правова соціалізація як форма соціального впливу права / О. Ю. Тарабукін // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 64–66.
4. *Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005* // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 188.
5. *Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010* // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 11.
6. *Рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 р. № 23-рп/2010* // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 1. – С. 13.
7. *Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011* // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 6. – С. 121.
8. *Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012* // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 2. – С. 14.
9. *Полонка І.* Аксиологія правової поведінки у контексті структурного підходу / І. Полонка // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – № 2. – С. 15–17.
10. *Бахновська І. П.* Асоціальна поведінка особи як суспільна проблема становлення надійної особистості / І. П. Бахновська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – С. 10–13.

Волинюк О. В. Соціальне середовище як основа формування правомірної поведінки особи

У статті розглядається вплив соціуму на правомірну поведінку окремої особи та правова соціалізація індивіда. Описується вплив Конституційного Суду України на рівень правосвідомості громадян та їх правомірну поведінку. Характеризуються основні групи факторів впливу на правомірну поведінку людини.

Ключові слова: правомірна поведінка, верховенство права, правове регулювання, суспільство, соціалізація, індивід.

Волинюк О. В. Социальная среда как основа формирования правомерного поведения личности

В статье рассматривается влияние социума на правомерное поведение отдельного лица и правовая социализация индивида. Описывается влияние Конституционного Суда Украины на уровень правосознания граждан и их правомерное поведение. Характеризуются основные группы факторов влияния на правомерное поведение человека.

Ключевые слова: правомерное поведение, верховенство права, правовое регулирование, общество, социализация, индивид.

Volyniuk O. The social environment as a basis for the formation legal behavior of the individual

This article discusses the influence of society on the legal behavior an individual and the legal socialization of the individual. Describes the influence of the Constitutional Court of Ukraine on the level of legal awareness of citizens and their legal behavior. Characterized by basic groups of factors influence at the legal behavior.

Key words: legal behavior, rule of law, legal regulations, society, socialization, individual.